

Marino Fonović

ZADNJA SMJENA

Svjedočanstvo o posljednjem hrvatskom rudniku

Nakladnik:
Grafika Zambelli, Rijeka

Za nakladnika:
Rudolf Zambelli

Urednik:
Veljko Karabaić

Stručni savjetnik:
Serđo Faraguna

Likovno i grafičko oblikovanje:
Marino Fonović

Tisak i priprema:
Zambelli, Rijeka

Sadržaj

Predgovor	6
Istarski ugljenokopi kroz stoljeća	9
Rudnik Tupljak – posljednji ugljenokop u Hrvatskoj	13
Rudnik pred zatvaranjem	25
Posljednje rudarsko “Sretno”	59
Rudari odlaze u povijest	127
Iz povijesti Istarskih ugljenokopa	131
Kronologija zatvaranja ugljenokopa Tupljak	134
Literatura	144

Istarski ugljenokopi kroz stoljeća

Vrijeme mijenja državne uprave a s njima sudbine gradova našega primorja. Od 15. do 18. stoljeća nad Labinom, gradićem što se smjestio na vrhu jednoga brijega nad liburnijskom obalom, vijori se zastava Svetog Marka. Da ste u ono vrijeme doputovali u Labin, ugledali biste ponajprije kamenog lava nad gradskim vratima. Među šapama je držao nepomično kamenu knjigu na kojoj je pisalo: PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEUS (Mir tebi Marko, moj evanđelisto). Bio je to jedan od onih krilatih lavova koji je Venecija kao vidljiv znak svoga gospodarstva postavljala u svim pokorenim gradovima.

Za Mletačke vladavine na Labinsćini započinje rudarska djelatnost. Sve je počelo u pribrežju Krapna, gdje su se uslijed erozije tijekom geološke povijesti na površini pojavili izdanci tzv. rusog ugljena koji je bio smolastog oblika. Vjerojatno se još i prije srednjeg vijeka ova smola počela upotrebljavati za impregnaciju podvodnih djelova čamaca. U starim zapisima spominje se pod nazivom *pegola nera* što u prijevodu znači crna smola ili *pece navale* - brodska smola.

Prema novijim istraživanjima, izvjesni gospodin *Filippo Varenzi* prvi je 1626. godine od Mletačkog vijeća desetorice dobio koncesiju za "rudnike minerala i smole koji postoje u Labinu i u krugu 4 milje". Sličnu koncesiju dobio je 1659. godine labinski notar *Lodovico Dra-*

gogna. Tijekom narednih stotinu godina bilo je više koncesionara i uglavnom bezuspješnih pokušaja da se unutar sloja pronade manje suha smola. Pravi ugljen pronaden je još sredinom 18. stoljeća, međutim u to vrijeme nije moglo doći do ozbiljnijeg razvoja rudnika jer se takav "zdravi" ugljen nije mogao koristiti kao smola za premazivanje čamaca a drugo tržište nije postojalo. Povjesničari smatraju da je šećerana u Rijeci godine 1785. postala prvim stalnim kupcem krapanskog ugljena, čime je stvorena temeljna postavka za početak kontinuirane rudarske proizvodnje.

Napoleon ruši vladavinu Mletačke Republike 1797. godine, nakon čega ugovorom mletački dio Istre nakratko ustupa Austriji. Godine 1805. negdašnji mletački posjedi prelaze u sastav Napoleonove Kraljevine Italije, međutim već 1813. ovdašnji krajevi ponovno dolaze pod austrijsku upravu. Uz ovako česte smjene vladara, do početka druge austrijske uprave rudarenje nije doživjelo neki osobit napredak.

Iz doba francuske vladavine sačuvana su dva Napoleonova dekreta iz 1807. i 1808. godine koji su dugo uzimani kao glavni dokazi o počecima intenzivnijeg rudarenja na ovim prostorima.

Suvlasnik rudnika 1835. godine postaje bečki bankar *Rotshild*, provode se opsežni istražni radovi, otvaraju se nova okna i potkopi. Nekoliko godina potom u Krapnu se gradi rudarsko

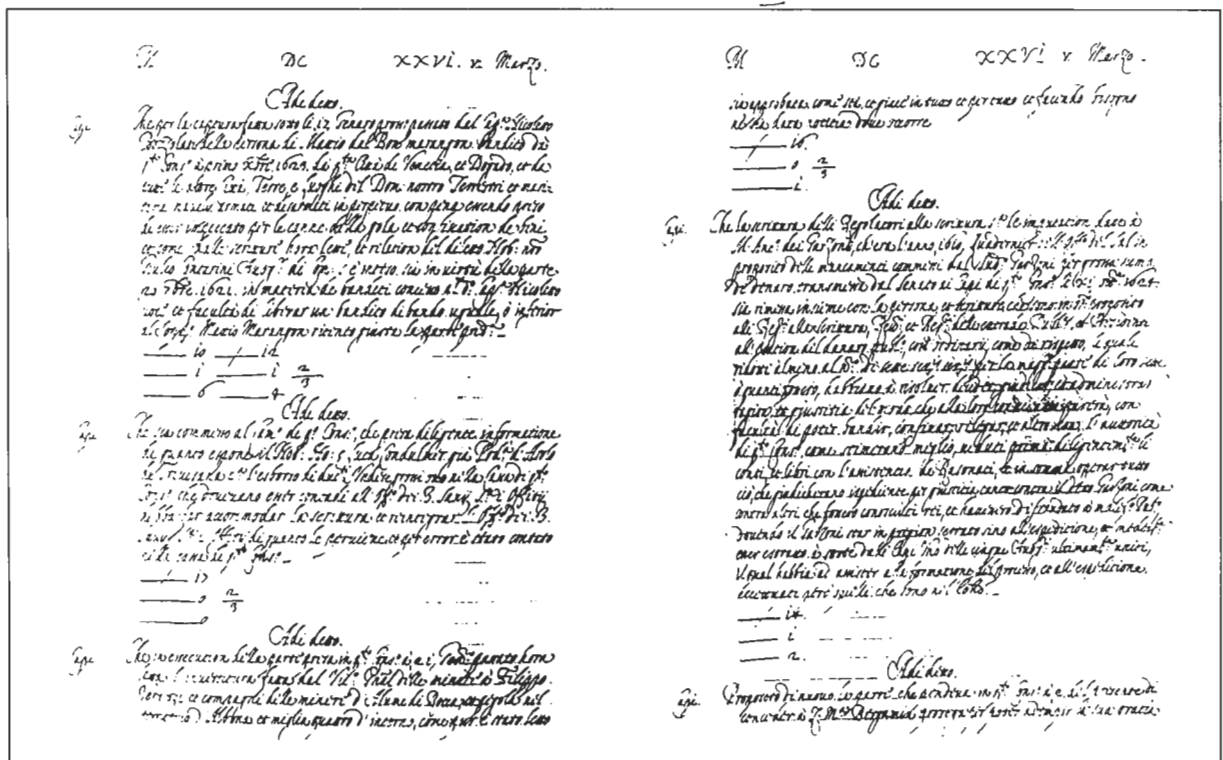
naselje, a početkom 1879. otvoreno je okno u Vinežu. Rudnike Krapan i Vinež 1881. godine preuzima bečko društvo *Trifailer Kohlenwerks Gesellschaft* (Trbovljansko rudokopno društvo). Izvršeni su mnogi zahvati u modernizaciji i opremanju rudnika, ručni prijevoz ugljena u jamama zamjenjen je konjskom vučom, gradi se željeznička pruga u raškom zaljevu. Ugljen duboko uronjen u tlo Labińšćine, izranja iz njenih njedara i ostavlja sve dublji trag u njenoj povijesti, prožimajući sve segmente življenja.

Potkraj 19. stoljeća u rudniku je sve više postrojenja, po prvi puta koristi se komprimirani zrak, ručno bušenje zamjenjeno je strojnim bušilicama. Objedinjeni rudnici Krapan, Vinež i Štrmac upošljavaju oko 750 radnika i proizvode

godišnje oko 90 tisuća tona ugljena. Izvoz ugljena obavlja se preko luke Bršica, gdje od 1912. godine postoji mehanizirana linija za utovar brodova.

U predvečerje Prvog svjetskog rata Austro-Ugarskoj ratnoj industriji bio je potreban ugljen pa su te okolnosti utjecale na poboljšanje rada u rudnicima. Nakon što su labinski ugljenokopi prešli pod talijansku upravu (1918.) pojačane su istrage i pokušaji da se utvrde stvarne količine ugljena.

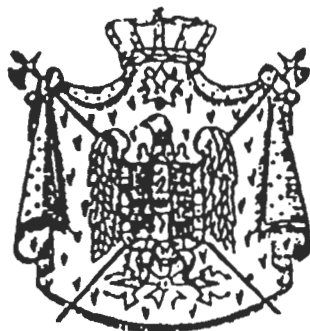
Usljebile su godine sve bržeg napretka rudnika, uvođenja novih tehnologija i povećanja proizvodnje. Razdoblje od 1936. do 1940. bilo je doba najveće ekspanzije poduzeća. Rudnici postaju kičma labinskog gospodarstva,

Najstariji zapis o labinskom rudniku: odluka o koncesiji iz 1626. godine. Original je pohranjen u Državnom arhivu Venecije.

Prijevod
zaglavlje: M DC XXVI. V. Ožujka
prijepis trećeg odlomka:

U izvršenju odluke usvojene na Vijeću minulog 21. siječnja pročitana je sada investitura, koju je dao opći upravitelj rudnika, Filippu Varenziju i drugovima, nad rudnicima stipse i smole za područje Labina i četiri milje uokolo i kako je pročitano tako je i prihvaćeno potpuno i u svemu, i ukoliko je potrebno neka se da obavijest gdje treba.

NAPOLEONE,

Per la grazia di Dio e per le Costituzioni, Imperatore de'
Francesi e Re d' Italia :

*EUGENIO NAPOLEONE di Francia, Vice-Re d' Italia, Principe di
Venezia, Arcicancelliere di Stato dell' Impero Francese, a tutti quelli
che vedranno le presenti, salute :*

Visti gli Articoli 7 e 9 del Decreto di S. M. 12 gennajo 1807,
sulle contribuzioni dell' Istria ;
Sopra rapporto del Ministro delle Finanze ,

Noi, in virtù dell' Autorità che Ci è stata delegata dall' Altissimo ed
Augustissimo Imperatore e Re NAPOLEONE I, Nostro onoratissimo
Padre e grazioso Sovrano, abbiamo decretato ed ordinato quanto segue :

Art. I.

È permessa l' esportazione del Carbon fossile dall' Istria per l' estero a
tutto luglio 1807.

II.

Sortendo dall' Istria, il Carbon fossile sarà sottoposto al pagamento di un
Dazio del due per cento del suo valore .

III.

Il Ministro delle Finanze è incaricato dell' esecuzione del presente Decreto,
che sarà pubblicato ed inserito nel Bollettino delle Leggi.

Dato in Milano li 6 aprile 1807.

EUGENIO NAPOLEONE.

Per il Vice-Re ,
Il Consigliere Segretario di Stato ,
L. VACCARI.

MILANO, dalla Stamperia Reale, prezzo rs. 2 (8 cent. ital.)

Dekret Eugenija Napoleona potkralja Italije, kojim se dozvoljava izvoz ugljena iz Istre za mjesec srpanj 1807. godine uz plaćanje poreza od 2 posto njegove vrijednosti.

niče grad uz Rašu, najmlađi grad Istre, gradi se novo naselje podno starog Labina, razvija se luka Bršica, gradi cementara u Koromačnu, isušuje Čepićko jezero...

Početak četrdesetih godina cijeli rudarski bazen otvoren je nizom okana; poradi sve većih ratnih potreba otkopavaju se samo bogatiji slojevi. Jame su zbog neplanskog otkopavanja nesigurne, dolazi do čestih gorskih udara. Uza sve teškoće godine 1942. ostvarena je rekordna proizvodnja od 1.158.000 tona ugljena s približno 10470 radnika. Uslijed ratnih zbivanja u razdoblju od 1943. do 1945. rudnik je jedva životario, nastojalo se organizirati kakvu takvu proizvodnju i održati minimalne funkcije rudnika.

Oslobađanjem i pripajanjem Istre domovini Hrvatskoj u sastavu tadašnje Jugoslavije, nastaje novo razdoblje rada u Istarskim ugljenokopima. Pristupilo se obnovi rada u rudnicima i proširenju proizvodnje. U razdoblju poslijeratne obnove i izgradnje rudnik je bio od neprocjenjive vrijednosti, postao je značajna baza obnove dajući dragocjeni kameni ugljen izuzetno visoke kalorične moći. Najveću poslijeratnu proizvodnju Istarski ugljenokopi ostvarili su 1959. godine kada je iskopano 860.100 tona ugljena uz 6.287 zaposlenih. Uza sve mjere sigurnosti, zbog ugroženosti radilišta od gorskih udara, kao posljedice nepravilnog otkopa-

vanja prije i u tijeku II. svjetskog rata, teških geološko tektonskih uvjeta radne sredine, kao i niskog stupnja kvalificiranosti radnika; proizvodnju su pratile učestale pojedinačne i kolektivne nesreće s čestim smrtnim slučajevima.

Sredinom šezdesetih počinje kriza plasmana ugljena, proizvodnja je prepolovljena što rudnike dovodi u teško ekonomsko stanje i poslovanje s gubicima. S obzirom da je najviše teškoća bilo s prodajom sitnog ugljena, prihvaćen je prijedlog izgradnje termoelektrane Plomin, snage 125 MW uz godišnju potrošnju od 250 tisuća tona ugljena. TE Plomin je izgrađena i 1971. puštena u redovnu proizvodnju. Međutim zbog vrlo niske cijene tekućih goriva, kratko nakon početka rada TE Plomin, u Elektroprivredi su počeli raditi na projektima za prijelaz elektrane na naftu. Ugljenokopi su se odjednom našli u bezizlaznoj situaciji.

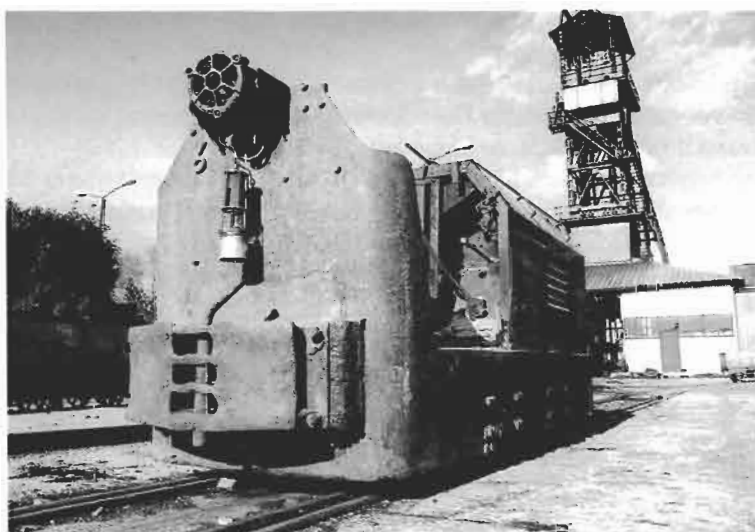
Godine 1971. donesen je zakon o supstituciji ugljenokopa u Hrvatskoj, temeljem kojeg je do konca 1975. rudarsku djelatnost trebalo nadomjestiti drugim djelatnostima. Rudarstvo polako posustaje, a industrija i još više turizam počinju svoj znakoviti pohod na tlu Labinščine. U međuvremenu 1973. počinje svjetska energetska kriza, proizvodnja u ugljenokopima oživljava, sredinom sedamdesetih započinje izgradnja novih rudnika Ripenda i Tupljak.

Iz povijesti Istarskih ugljenokopa

- 1626.** Najstariji zapis u kojem se spominje labinski rudnik.
- 1785.** U Krapnu započela stalna proizvodnja ugljena. Prvi upravitelj rudnika bio je Francesco Merigo. Rudnik je zapošljavao četrdesetak radnika koji su godišnje otkopavali oko 560 tona ugljena.
- 1807.** Prvi Napoleonov dekret kojime potkralj Italije Eugenije Napoleon odobrava izvoz ugljena iz Istre uz plaćanje poreza od 2 posto njegove vrijednosti.
- 1813.** Otvoren rudnik u Prodolu kraj Plomina, ugljen se plasira na tršćansko tržište.
- 1819 - 1829.** U rudniku Sv. Barbara u Krapnu iskopano ukupno 10.838 tona ugljena.
- 1831.** Rudnik Krapan prelazi iz vlasništva Carskog kraljevskog Povlaštenog društva u vlasništvo Društva Jadranski rudnici kamenog ugljena (glavni dioničar Rothschild).
- 1854.** Donesen novi austrijski Opći rudarski zakon.
- 1856.** Godišnja proizvodnja ugljena u Krapnu dostiže 11.200 tona.
- 1870 - 1871.** Gradi se željeznička pruga za konjsku vuču od Krapna do Štalija.
- 1873.** Prijavljena šteta na parnom izvoznom stroju u Oknu Franz Josef u Krapnu, nema podataka kad je stroj montiran.
- 1877.** Postavljen novi izvozni stroj u Krapnu.
- 1879.** Otvara se rudnik Vinež, uvedena parna lokomotiva na prugu Krapan - Štalije.
- 1881.** Dionice rudnika Krapan i Vinež kupilo je Trbovljansko ugljenokopno društvo (Trifailer Kohlenwerks Gesellschaft) sa sjedištem u Beču. Objedinjeni rudnici upošljavaju oko 750 radnika i godišnje proizvode oko 67.200 tona.
- 1883.** Prvi štrajk rudara na Labinščini.
- 1888.** Uvedeno bušenje na komprimirani zrak. U Štalijama izgrađena briketarnica.
- 1889.** Za utovar ugljena počela se koristiti luka Bršica (Val Pidocchio), od 1912. u luci postoji mehanizirana linija za ukrcaj brodova.

- 1890 - 1900.** Rudnici Krapan, Vinež i Štrmac (otvoren početkom 1890-tih) se podzemno spajaju, godišnja proizvodnja je oko 90 tisuća tona.
- 1907.** U jami prometuju benzinske lokomotive, uvode se potsjekačice, stersaljke i vitla.
- 1910.** Ustrojene su prve čete za spašavanje, obučene za pružanje prve pomoći i snabdjevene s nekoliko Dräger uređaja za spašavanje.
- 1913.** Uvedeno električno paljenje mina, ostvaruje se godišnja proizvodnja od oko 130 tisuća tona.
- 1915.** Najteža rudarska nesreća na početku stoljeća, poginulo desetak rudara.
- 1917.** Izrađeni su elaborati za povećanje proizvodnje na 200 tisuća tona, utvrđene su zalihe ugljena od 2.059.000 tona. Propast Austro-Ugarske monarhije zaustavio je ostvarenje opsežnih planova, pred kraj Prvog svjetskog rata rudnik je upošljavao 1090 radnika.
- 1918.** Talijanske trupe zaposjele su Istru. Dotadašnji vlasnik mješovito društvo Trifailer prepušta rudnike talijanskom akcionarskom društvu Arsa Societa Anonima Carbonifera.
- 1921.** U nastojanju da se odupru proturadničkoj politici uprave rudnika i zlostavljanju od strane fašista, rudari su 2. ožujka organizirali pobunu i proglasili Labinsku republiku. Poslije 37 dana oružanom intervencijom regularne talijanske vojske slomljena je pobuna rudara Labinsčine.
- 1928.** Napušten rudnik Vinež zbog iscrpljenosti ležišta.
- 1935 - 1938.** Ulaskom Italije u rat, naglo raste proizvodnja ugljena, grade se rudarska naselja Raša i Podlabin.
- 1940.** U ranim jutarnjim satima 28. veljače dogodila se strahovita eksplozija metana i ugljene prašine između XV i XVI horizonta rudnika Raša. U ovoj katastrofi život je izgubilo oko 370 rudara.
- 1942.** Dostignuta najveća proizvodnja ugljena od 1.158.000 tona. Eksploatirani su samo bogatiji slojevi, jame su zbog neplanskog otkopavanja nesigurne, dolazilo je do čestih gorskih udara zbog čega je priličan broj rudara stradao o čemu nažalost nema podataka.
- 1945 - 1947.** Rudnici pripali FD. Hrvatskoj u satavu FD. Jugoslavije, obnavlja se proizvodnja ugljena.
- 1948.** Dana 14. ožujka dogodila se još jedna velika rudarska katastrofa izazvana eksplozijom ugljene prašine. U nesreći je poginulo 88 rudara, među kojima je bilo i njemačkih zarobljenika.
- 1950.** Počela proizvodnja u jami Pićan.
- 1959.** Dostignuta najveća proizvodnja poslije Drugog svjetskog rata, iskopano je 860.100 tona ugljena.
- 1954.** Prestala proizvodnja u jami Štrmac.
- 1957.** Dovršena izgradnja separacije u Potpićnu.
- 1963.** Dostignut najveći broj zaposlenih u poslijeratnom razdoblju, te godine rudnik je upošljavao 7290 radnika.
- 1966.** Kriza plasmana ugljena, proizvodnja prepolovljena što rudnike dovodi u teško ekonomsko stanje i poslovanje s gubicima. Zatvorena jama Raša.

- 1971.** Donesen zakon o supstituciji prema kojem je do konca 1975. godine rudarsku djelatnost trebalo nadomjestiti drugim djelatnostima. U međuvremenu 1973. počinje energetska kriza, proizvodnja u ugljenokopima ponovo oživljava. Prvog svibnja 1971. godine TE Plomin počinje s redovnom proizvodnjom.
- 1976.** Započelo otvaranje rudnika Ripenda i Tupljak.
- 1978.** Prestala proizvodnja u jami Labin, počelo otkopavanje u jami Ripenda.
- 1983.** Početkom ožujka počela proizvodnja u jami Tupljak, odvojena a potom i potopljena jama Pićan.
- 1984.** Započeli radovi na niskopima Koromačno i Tupljak.
- 1987.** 33 dnevni štrajk labinskih rudara, nerentabilna proizvodnja u jami Ripenda i sve veći financijski gubici.
- 1988.** Zatvara se jama Ripenda, osnovano poduzeće Istarski ugljenokopi Tupljak koje poradi proizvodnih teškoća, tehnološkog viška radnika i nepovoljne cijene ugljena uskoro dolazi u postupak stečaja.
- 1990 - 1992.** U Istarskim ugljenokopima provodi se stečajni postupak. Postavljen je osnovni zadatak: proizvoditi rentabilno i prići planskom zatvaranju rudnika uz otvaranje novih profitabilnih pogona radi zapošljavanja viška radnika.
- 1995.** Vlada Republike Hrvatske zadužuje Hrvatsku elektroprivredu da izvrši restrukturiranje poduzeća IU Tupljak. Postupno se smanjuje proizvodnja i broj zaposlenih.
- 1997.** U sklopu programa restrukturiranja osnivaju se četiri nova poduzeća s ciljem zapošljavanja radnika Tupljaka.
- 1999.** Hrvatski državni Sabor donosi Zakon o posebnim pravima iz mirovinskog osiguranja i prava po osnovi nezaposlenosti zaposlenika IU Tupljak. Posljednji direktor rudnika prof. Veljko Karabaić dana 14. svibnja donosi Odluku o trajnoj obustavi eksploatacijskih radova u jami Tupljak. Nakon višemjesečne rasprave, rudnik je postupno potopljen.
- 2000.** Zatvoreni svi pristupni putevi u napušteno područje jame Tupljak.

Literatura

- Faraguna Serdo: *Iz 200 godišnje povijesti Istarskih ugljenokopa*, rukopis iz 1996. godine.
- Fonović Marino: *Posljednje rudarsko "Sretno"*, Glas Istre od 14. prosinca 1999. godine.
- Garber Veročka: *Ugljen duboko utisnuo trag u život Labinščine*, Vjesnik HEPa, poseban broj, studeni 1999. godine.
- Jelinčić Jakov: *Životi 186 rudara ugašeni pola sata prije izlaska iz jame*, Glas Istre, 28. veljače 1995.
- Vojić Mario: *Evidencija nesretnih slučajeva od 1935 - 1969*, IU Raša, Labin.
- Vorano Tullio: *Istarski ugljenokopi - četiri stoljeća rudarenja u Istri*, IU Tupljak d.d. Labin, 1997.
- Vorano Tullio: *Pregled razvoja labinskih rudnika do 1900. godine*, zbornik Susreti na dragom kamenu, godina XIII, Viša ekonomska škola u Puli, 1985.
- Informacije* - glasilo Istarskih ugljenokopa Tupljak, godišta 1989 -1999.
- Labinska komuna* - nezavisne zavičajne novine, godišta 1990 - 1997.
- Raški rudar* - glasilo Istarskih ugljenokopa, godišta 1975 - 1993.
- Arhiv poduzeća IU Tupljak*: arhiv direktora, rukovoditelja jame, normirske službe, elektrostrojarske službe, službe zaštite na radu, arhiv jamomjerstva, personalna arhiva, fotografski arhiv službe za informiranje i javnost (fotografije na str. 14 - 20).